

## Kuinka murre syntyy?

KAISU JUUSELA *Törmäysmurteen variaatiosta: jälkitavun i-loppuisen diftongin edustus Töysän murteessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 496. Helsinki 1989. 371 s.

Suurin osa suomen murteista, samoin kuin muista itämerensuomalaisista kielimuodoista, on syntynyt eriaikaisista murresekaannuksista ja -kosketuksista. Siitä huolimatta meikäläisessä murteen tutkimuksessa on vain vähän pohdittu niitä periaatteellisia ilmiöitä, jotka eri murteiden törmätessä aktualistuvat ja jotka pitkälti vaikuttavat siihen, millainen uusi kielimuoto törmäyksestä syntyy.

Vaikka niitä tapahtumasarjoja, joiden tuloksena suomen nykyiset päämurteet ovat syntyneet, ei enää voidakaan tavoittaa, murteiden muotoutumista ja siinä vaikuttavia kielellisiä ja kielenulkoisia seikkoja voidaan yhä seurata. Erityisen kiintoisia ovat tässä mielessä päämurteidemme reuna-alueille jäävät välitai siirtymämurteet, joissa erilähtöisten komponenttien kilpailu on saattanut jatkua viime vuosikymmeniin saakka.

Kaisu Juuselan tutkimuskohde, Töysän murre, on tyypillinen sekamurre. Töysä sijaitsee Etelä-Pohjanmaan ja Keski-Suomen rajalla, alueella, missä eteläpohjalaiset, hämäläiset ja savolaiset murrepiirteet monin tavoin lomittuvat. Sekamurteelle ominaiseen tapaan Töysänkin murteessa on runsaasti vaihtelua, mikä pääosin perustuu eri tahoilta tulleiden varianttien pitkään jatkuneeseen

kilpailuun; osin vaihtelu on sisäsyntyistäkin: eri murteiden aineksista on Töysän murteessa rakentumassa omaperäisiä järjestelmiä, jotka kuitenkin vasta ovat vakiintumassa.

Juuselan väitöskirjaa voi luonnehtia dialektologismurremaantieteelliseksi variaatiotutkimukseksi. Kuten teoksen nimikin osoittaa, työssä on kaksi keskeistä näkökulmaa. Tutkimuksen lähtökohtana ja perimmäisenä tavoitteena on ollut pohtia murrekosketuksiin ja -sekaanuksiin liittyviä yleisiä kysymyksiä, ennen muuta sitä, miten sekamurre, jollainen Töysän murrekin on, syntyy. Kysessä on, kuten tekijä on aiempiin tutkimuksiin ja omiin havaintoihinsa viitaten todennut, samanaikaisesti sekä lingvistinen että kielisosiologinen tapahtuma: siinä on otettava huomioon sekä törmäävien murteiden rakennepiirteet että kielilyhteisössä vaikuttavat sosiaaliset ja kulttuuriset seikat, erityisesti erilaiset prestiisisuhteet.

Töysän murteelle ominaisia variaatioita ja muutosprosesseja tekijä on puolestaan pyrkinyt havainnollistamaan yhden, sinänsä runsaasti variaatiota sisältävän äännepiirteen, jälkitavujen *i*-loppuisen diftongin avulla. Työn edetessä *i*-diftongin edustuksen esittely ja tarkastelu on kuitenkin varastanut tutkimuksessa pääosan, mikä näkyy varsinkin työn loppukatsauksen jäsentelyssä. Tiivistelmänomaisessa katsauksessa on kokoavasti tarkasteltu Töysän murteen *i*-diftongin monimuotoista variaatiota, mutta sitä vastoin katsauksesta puuttuu jakso, jossa olisi tutkimustulosten ja työssä esitettyjen huomioiden pohjalta

pohdittu sitä, miten *i*-diftongin variaatio-edustus valaisee sekamurteen muotoutumista. Tekijä on kyllä pitkin matkaa esittänyt teoreettisesti hyvinkin kiintoisia ja tärkeitä huomioita, mutta nyt ne kätkeytyvät osin tekstiin tarkkaavan lukijan löydettäväksi.

Tutkimuksessa on kolmaskin, tekijän »sosiolinguvistiseksi» luonnehtima näkökulma, jolla hän tarkoittaa *i*-diftongi-edustuksen tarkastelua keski-ikäisten ja nuorten kielessä. Tämän tarkastelun kohteena ei niinkään ole erillään olevien murrekomponenttien kamppailu eri-ikäisten työsaläisten puheessa vaan Töysän murteen yleiskielistyminen. Tältä osin Juuselan tutkimus sivuaa kysymyksiä, jotka ovat olleet keskeisiä mm. Puhesuomen murroksen tutkimuksessa sekä samaa aihepiiriä käsitellessä lukuisissa oppinäytetöissä. Näkökulman yleisestä kiintoisuudesta huolimatta nuorten ja keski-ikäisten kieltä käsittelevä jakso ei kovin luontevasti liity Juuselan väitöskirjatyön kokonaiskehikkoon. Jälkitaivujen *i*-loppuisten diftongien edustus ei nimittäin ole kovinkaan antoisa piirre murteiden yleiskielistymistä tutkittaessa, kuten tekijä itsekin on huomauttanut, eivätkä murteiden tasoittumiseen liittyvät kysymykset muutenkaan saumattomasti kytkeydy murteiden muotoutumistapahtuman tarkasteluun. Tekijä olisikin voinut väitöskirjan siitä kärsimättä julkaista nuorten ja keski-ikäisten kieltä käsittelevän osuuden omana erillistutkimuksena.

Tutkimuksen aloittaa laajahko johdantojakso (s. 11–66), jossa kirjoittaja on käsitellyt paitsi tutkimuksensa lähtökohtia ja aineistoa myös Töysän asutushistoriaa sekä Töysän murremaantieteellistä asemaa ja murteen ominaispiirteitä. Tutkimuksensa teoreettisia lähtökohtia esitellessään Juusela tarkastelee murteiden törmäystä yhteisöllisenä, yksilöllisenä ja lingvistisenä ilmiönä. Samalla tekijä kytkee murrekosketukset ja niiden vaikutukset toisaalta kielen *langue*-tasoon (kosketukset yhteisöllisenä ilmiönä ja niiden vaikutukset murteen struktuu-

riin), toisaalta kielen *parole*-tasoon (murrekosketusten ilmeneminen yksilön puheessa). Uutta on ennen kaikkea yksilöllisen ja samalla psykologivistisen näkökulman huomioon ottaminen tämän tapaisessa tutkimuksessa.

Murrekosketusten lingvistisiä mekanismeja esitellessään kirjoittaja on viitannut mm. Coseriun, Hockettin, Weinreichin ja Trudgillin ajatuksiin. Variaatio- ja muutosvaiheessa vaikuttavista periaatteista keskeisiä on funktionaalisuus; muita tutkijoiden mainitsemia seikkoja ovat mm. muotoutuvan järjestelmän taoudellisuus ja säännöllisyys. Lingvistinen taustajakso (s. 22–23) jää kuitenkin jossain määrin niukaksi; tutkimukselle olisi antanut teoreettista lisäryhtiä, jos tekijä olisi pelkän referoinnin sijasta pyrkinyt myös arvioimaan eri tutkijoiden näkemyksiä sekä mahdollisesti esittänyt myös omia hypoteesejaan. Tähän kirjoittajalla olisi nähdäkseni ollut hyvät edellytykset sekä oman aineistonsa että omakohtaisten kenttätutkimuskokemuksensa perusteella.

Tekijä on johdannossa käsitellyt myös Töysän murremaantieteellistä asemaa ja murteen ominaispiirteitä. Tälle tarkastelulle luo taustaa katsaus Töysän asutushistoriaan (s. 35–40). Historiantutkijoiden mukaan Töysän ensimmäiset vakinaiset asukkaat ovat ilmeisesti olleet savolaista alkuperää. Heidän tulonsa Töysään liittyy savolaisten suureen muuttoliikkeeseen, joka alkoi 1500-luvulla. Töysän asuttajat ovat tuskin kuitenkaan olleet ensi polven muuttajia vaan pikemminkin Savosta Rautalammin tai Ruoveden hallintopitäjiin muuttaneiden uudisasukkaiden jälkeläisiä. Tätä vanhinta savolaista tai savolaishämäläistä asutuskomponenttia on myöhemmin seurannut Etelä-Pohjanmaalta Töysään suuntautunut muuttoliike, joka on ollut voimakkaimmillaan 1800-luvulla.

Eri tahoilta tulleet asutuskomponentit ovat painaneet leimansa myös Töysän nykymurteeseen, kuten Töysän murteen ominaispiirteitä käsittelevästä jaksosta voi nähdä (s. 50–57). Varsin runsaasti

on eteläpohjalaisuuksia; ne ovat myös luonteeltaan sellaisia, että ne helposti leimaavat murteen yleistä sävyä. Savolaisia tai savolais-hämäläisiä piirteitä on vähemmän eivätkä ne ole samalla tavoin korvin kuultavan leimallisia kuin eteläpohjalaisuudet; osa niistä (esim. sananloppuisen *-k:n* ja *-n:n* sandhikaava) kytkeytyy kuitenkin hyvin tiukasti ja syvästi murteen kokonaisjärjestelmään. Kuten tekijä toisaalla huomauttaakin, suhteellisen suuri osa eteläpohjalaisuuksista on melko helppo omaksua pinnallisemmänkin kokemuksen perusteella, mikäli eteläpohjalaisuutta pidetään tavoiteltavana, kun taas savolaisten tai savolais-hämäläisten piirteiden omaksuminen edellyttää murteeseen kasvamista. Kaikkiaan Töysän murteesta on vaikea osoittaa sellaisia piirteitä, jotka olisivat ominaisia vain Töysän murteelle; sitä vastoin eri tahoilta tulleet piirteet ovat Töysän murteessa saattaneet kombinoitua tavalla, jota ei esiinny muualla.

Niihin piirteisiin, joissa Töysän murte näyttää ainakin osin kulkeneen omia teitään, kuuluu myös jälkitavujen *i*-loppuisen diftongin edustus. Töysän nykymurteessa tavataan paitsi säilynyttä diftongia myös savolais-hämäläisille naapurimurteille ominaista *i:n* katoa ja eteläpohjalaista monoftongiutumisen kautta syntynyttä pitkää vokaalia. Eri tahoilta saatujen vaikutteiden arviointia vaikeuttaa kuitenkin se, että *i*-diftongin historialliset lähtökohdat saattavat olennaisesti poiketa nykymurteiden suhteista. 1500-luvun savolaismurteissa on painottoman tavun *i*-loppuinen diftongi yhä ollut säilyneenä, tosin ylilyhyenä. Hämäläismurteissa on ilmeisesti jo näihin aikoihin ollut vallalla diftongin *i:n* laajamittainen kato. Ongelmallisin on Etelä-Pohjanmaan edustus. Juuselan arvion mukaan Etelä-Pohjanmaan murteessa on vielä 1700-luvullakin saattanut esiintyä niin painottomassa kuin sivupainollisessakin tavussa rinnan diftongillisia ja monoftongiutuneita muotoja. Oletus perustuu ennen muuta siihen, ettei monoftongiutuminen ole toteutunut kovin

kaan äkillisesti vaan muutoksen kulku on ollut tyypillisesti hierarkkinen, mikä tarkoittaa myös sitä, että diftongillisten ja pitkävokaalisten muotojen vaihtelu on saattanut ainakin joissakin tapausryhmissä jatkua pitkäänkin.

Juuselan tutkimusaineisto on laaja ja hyvin edustava. Koska tekijän tavoitteena on ollut ankkuroida Töysän murteen muotoutumisprosessi yksityisissä idiolekteissa asti esiintyvään vaihteluun, tutkimus perustuu ennen muuta konkreettiseen nauha-aineistoon. Osan aineistosta Juusela on nauhoittanut itse, osa on peräisin Suomen kielen nauhoitearkiston kokoelmista. Kaikkiaan vanhan polven töysäläisiä kielenoppaita on tutkimuksessa mukana 29, ja analysoitujen nauhoitteiden määrä on 37 tuntia. Koska Töysän savolais-hämäläisistä naapurimurteista on vain niukasti tietoja käytävissä, tekijä on tarpeellisen vertailuaineiston saamiseksi kuunnellut ja analysoinut useita kymmeniä tunteja Ähtärin ja Lehtimäen murteen nauhoitteita.

Koska kyseessä on ensisijaisesti variaatiotutkimus, varianttien frekvenssisuhteiden kielenoppaitainen esittäminen on olennaista. Juuselan työhön sisältyykin runsaasti yksityiskohtaisia taulukoita, joista varianttien esiintymäsuhteet ovat selkeästi nähtävissä. Lisäksi kirjoittaja on antanut myös kielenoppaiden itsensä puhua: työssä on paikoin pitkähköjä lause-esimerkkijaksoja (esim. nominien monikko- ja verbien imperfektimuotoja käsiteltäessä). Lukijan mielessä herää helposti kysymys näiden jaksojen tarpeellisuudesta. Runsaan esimerkistön esittämistä on usein perusteltu seuraavilla seikoilla: runsas lause-esimerkistö on ensinnäkin tarpeen tutkimuksen luotettavuuden osoittamiseksi; toiseksi runsas lause-esimerkistö toimii jo sellaisenaan muiden tutkimusten aineistolähteenä, ja samalla se saattaa tuoda tekstissä mainitsematonta lisäinformaatiota; kolmantena, harvemmin ääneen mainittuna perusteluna on ollut se, että runsas esimerkistö tuo tutkimukselle lisää pituutta.

Viime aikaisissa variaatiotutkimuksissa konkreettista aineistoa ei ole kovinkaan runsaasti esitetty; on lähdetty siitä periaatteesta, että tutkijoiden on voitava luottaa kollegojensa työhön. Kaikkea aineistoahan ei missään tapauksessa ole mahdollista esittää. Joissakin tapauksissa konkreettista aineistoa olisi kuitenkin kaivattu, ainakin sellaisten väitteiden tueksi, jotka poikkeavat muiden tutkijoiden havainnoista. Juuselan työssä tätä tarvetta ei ole; nähdäkseni hänen taulukoitaan ja huomioitaan voidaan pitää hyvin luotettavina. Tekijä itse on perustellut aineistojaksojen mukaan ottamista viittaamalla Töysän, Ähtärin ja Lehtimäen murretta edustavien aineskokoelmien niukkuuteen (s. 31). Tähän perusteluun voi hyvin yhtyä; Juuselan väitöskirja paikkaa osaltaan yhtä suomalaisen murrealueen valkeaa läikkää. Eri asia tosin on, ovatko dialektologiset väitöskirjat ylimalkaan sopivin paikka laajojen primaariaineistojen esittämiselle; ainakin suomalaisessa murteentutkimuksessa tämä periaate on vuosikymmenten ajan johtanut tutkimusta epäteoreettiseen aineistovaltaiseen suuntaan.

Jälkitavujen *i*-loppuinen diftongi esiintyy suomen kielessä kaikkiaan yli kahdessakymmenessä tapausryhmässä. Näistä Juusela on tutkimuksessaan tarkastellut seuraavia: *oi*-nominin, *ei*-nominin, *oita*-verbit, *ise*-verbit, *\*aida*-verbit, *inen*-nominin, *isin*-loppuiset adverbbit, *isti*<sup>x</sup>-loppuiset adverbbit, prolatiivi, *in*-loppuiset adverbbit, karitiiviadjektiivit, *in* : *ime*-nominin, konditionaalimuodot, monikkomuodot ja imperfektimuodot. Tekijän mukaan nämä tapausryhmät ovat riittävän suurtaajuisia, jotta niissä esiintyvää vaihtelua voidaan tarkastella myös idiolekteittain. Esiintymien vähyyden vuoksi tutkimuksen ulkopuolelle ovat sitä vastoin jääneet mm. *itse*- ja *ista*-loppuiset verbit.

Osa *i*-diftongin sisältävistä tapauksista on selvärajaisia muotoryhmiä, osa *nominin*- tai *verbijohdoksia* tai *adverbejä*. Niissäkin tapauksissa, joissa *i*-diftongilla on kielipillinen funktio, on eroja sen

mukaan, onko kielipillinen tehtävä pelkästään diftongin *i:n* varassa (kuten monikko- ja imperfektimuodoissa) vai onko *i*-diftongi itsessään suuremman kielipillisen aineksen osa (kuten konditionaalinn tunnuksessa). Kaikkiaan *i*-diftongin sisältävät tapausryhmät ovat niin erilaisia, että on vaikea olettaa, että niiden edustus muutenkin runsaasti vaihtelua sisältävässä murteessa olisi kovinkaan yhtenäinen.

Niissä tapausryhmissä, joissa diftongin jälkikomponentti ei ole kielipillisenä morfeemina tai sen osana, vaihtelu on usein pitkälti leksikaalista. Tämä näkyy selvästi mm. *oi*- ja *inen*-nomineissa. *Oi*-nominien taivutus on Töysän murteessa langennut yleisesti yhteen *o*-nominien kanssa. Muutamalla kielenoppaalla tavataan kuitenkin *oi*-nomineista Etelä-Pohjanmaalle viittaavia pitkävokaalisia muotoja; alkuperäisten *oi*-nominien taivutukseen viittaa lisäksi *tyttö*-sanana yks. partitiivi *tyttöjä* (s. 74–78).

Juuselan mukaan pitkävokaaliset muodot kytkeytyvät usein määräkonteksteihin (esim. sanoissa *isoo*, *taloo*, *taloollinen*, *puukkoo*, *siskoo*); joissakin tapauksissa pitkävokaalisiin muotoihin näyttäisi lisäksi liittyvän vahva affektiivisuus. Pitkävokaaliset muodot selittyvät tällä tavoin semanttisleksikaalisesti eriytyneiksi ja osin affektiivisesti latautuneiksi ilmauksiksi. Tällä perusteella Juusela pitää niitä varsinaisen taivutusjärjestelmän ulkopuolisina leksikaalistumina. Myös *tyttöjä*-muoto on taivutusjärjestelmästä poikkeava leksikaalistuma. Kyseessä on vanhan *oi*-paradigman relikti, jonka poikkeuksellinen suuri frekvenssi (esim. *kaks tyttöjä* -tyyppisissä ilmauksissa) on säilyttänyt. Pitkävokaalisten leksikaalistumien ja *tyttöjä*-muodon alkuperä voi kuitenkin Juuselan mukaan olla erilainen. Pitkävokaaliset muodot saattavat kuvastella melko myöhäistä eteläpohjalaisten piirteiden ekspansiota, kun taas suurtaajuinen *tyttöjä*-muoto voi periytyä jo Töysän vanhimmilta asuttajilta, savolaisilta.

Myös *inen*-nominin tuovat kiintoisia lisä leksikaalistumisilmiöiden psykologiaan. Töysän murteessa painottoman tavun *i*-diftongi ei ole tässä tapausryhmässä sellaisenaan säilynyt, vaan sen sijasta esiintyy joko pitkä vokaali (*punaanen*) tai kato (*punanen*). Pitkävokaaliset muodot ovat tavallisempia pitäjän eteläosissa, kun taas pohjoispäässä pitäjää vallalla ovat katomuodot. Varianttien levikkisuhteet noudattavat muissakin piirteissä tavattavaa jakaamaa: jos vaihtelua esiintyy, pitäjän eteläosan kylät ovat yleensä eteläpohjalaisempia kuin pohjoispään kylät, jotka puolestaan ovat lähempänä savolais-hämäläisten naapurimurteiden kantaa.

*Inen*-nominien yleisedustuksesta poikkeaa kuitenkin *hevon*-sana. Tämä sana esiintyy Töysän eteläosassa yleisesti myös lyhytvokaalisessa asussa, ja taas vastaavasti pitäjän pohjoisosissa saattaa sanasta tavata pitkävokaalista *hevo*-asua. Lyhytvokaalisen *hevon*-muodon alue jatkuu Töysän eteläosista vielä Alavuden puolellekin. Olennaista on se, että Töysän murteessa leksikaalistuneita variantteja ovat sekä *hevon* että *hevo*, toinen pitäjän etelä-, toinen pohjoisosissa. Jotta töysäläisen puheessa pitkä- tai lyhytvokaalisena esiintyvän *hevon*-sanan muodon voisi leimata leksikaalistumaksi, on siis tiedettävä, saanoiko hän muuten *valakoonen* vai *valakonen*. Ei ole ihme, että Juusela tässä kohdin toteaa: »Luokiteltaessa ilmauksia leksikaaliluonteisiksi onkin oltava varovainen. — Ratkaisun olenkin tehnyt joissakin kohden melko intuitiivisesti» (s. 121).

Kahdessa tapausryhmässä, nominien monikko- ja verbien imperfektimuodoissa, diftongin *i*:llä on keskeinen morfologinen tehtävä. Merkitsehän *i*:n kato sitä, että määrätapauksissa toisaalta yksikkö- ja monikkomuodot, toisaalta presens- ja imperfektimuodot lankeavat yhteen. Voisikin odottaa, että sekä monikko- että imperfektimuotojen kehitystä olisivat ohjailleet samansuuntaiset tendenssit, joissa funktionaalisuus ja järjes-

telmän selkeys olisivat olleet keskeisiä periaatteita. Näin ei kuitenkaan ole ollut laita. Monikko- ja imperfektimuotojen kehitys on Töysän murteessa kulkenut eri teitä. Näiden muotokategorioiden kehityksen tarkastelu osoittaa samalla myös sen, ettei funktionaalisuuden vaikutus ole välttämättä ratkaiseva edes sellaisessa variaatiotilanteessa, jossa tarjolla olevista aineksista voisi syntyä täysin optimaali järjestelmä.

Kaksitavuisten nominien monikkomuodoissa tavataan Töysän murteessa kolmea edustusta: tavallisimpia ovat diftongilliset muodot (*vanhoissa taloissa*); suhteellisen runsaasti esiintyy myös katomuotoja (*aikonaan, näillä paikolla*), mutta pitkävokaaliset muodot (*jauhoona, verkoolla*) ovat sitä vastoin harvinaisia (s. 209). Töysän murre poikkeaa tällä tavoin selvästi kaikista naapurimurteistaan: eteläpohjalaisella tahollahan pitkävokaaliset muodot ovat olleet yksinomaisia, ja savolais-hämäläiset naapurimurteet ovat olleet miltei yhtä selvästi katomuotojen kannalla. Töysän katomuodoistakin suuri osa selittyy leksikaalistuneiksi kiteymiksi. Muoto-opillisen järjestelmän mukaisia ovat näin ollen Töysän murteessa diftongilliset monikkomuodot.

Ongelmaksi jää kuitenkin kysymys siitä, mistä monikkomuotojen diftongi on omaksuttu. Juusela ei pidä kovinkaan todennäköisenä sitä vaihtoehtoa, että Töysän monikkomuotojen diftongi olisi vanhaa savolaisperua, koska diftongia ei tavata selvästi savolaisemmissa naapurimurteissa. Puhtaasti savolainen asutuskomponentti on sitä paitsi ollut määrällisesti melko vähäinen, ja taas hämäläiset asuttajat lienevät jo varhain olleet katomuotojen kannalla. Ratkaisu löytyy kuitenkin yllättävältä suunnalta. Vaikka pitkävokaaliset muodot kuuluvat nykyisin eteläpohjalaismurteiden tunnusomaisiin piirteisiin, vanhimmilla, 1600-luvun loppupuolelta lähtien Etelä-Pohjanmaalta tulleilla muuttajilla on saattanut olla pitkävokaalisten muotojen rinnalla vielä muotoja, joissa diftongi on säilynyt. Tällä tavoin Töysän murteen nykyinen mo-

## Kirjallisuutta

nikonmuodostusjärjestelmä perustuisi eteläpohjalaisten murteiden nykyistä aiempaan kantaan. On tosin muistettava, että monikon *i* on sivupainollisessa tavussa ja supistumadiftongitapauksissa yleensä säilynyt niissäkin murteissa, joissa se on painottomasta tavusta kadonnut. Töysänkin murteen nykyinen kanta olisi näin ollen mahdollista selittää myös murteen omista lähtökohdista käsin. Sellittämättä kuitenkin jäisi se, miksi esim. Ähtärin ja Lehtimäen murteissa monikon *it*ä ei ole samalla tavoin palautettu painottomaan tavuun.

Monikkomuotojen perusteella odottaisi, että myös imperfektissä diftongilliset säilymämuodot olisivat vallalla. Imperfektissä ei säilymämuotoja kuitenkaan tavata lainkaan, vaan valtaedustuksena on Töysän murteessa kato (*kasvon, toivon, ajo, sano*), jonka rinnalla tosin jonkin verran esiintyy pitkävokaalisia muotoja (*ajoon, sanoon, antoo, tahtoo*) (s. 266). Naapurimurteiden suhteet ovat odutuksenmukaiset: Etelä-Pohjanmaalla ovat vallalla pitkävokaaliset muodot; Ähtärissä ja Lehtimäellä puolestaan katomuodot ovat yhtä yksinomaisia.

Imperfektissä sekä monoftongiutumisen että diftongin *in* kato ovat johtaneet preesensin ja imperfektin osittaiseen synkretismiin. Kaksitavuisissa *a*-vartaloissa tempusero on säilynyt (*ajaa – ajo, ajoo*), mutta *o*- ja *u*-vartaloissa preesens ja imperfekti ovat langenneet osin yhteen. Synkretismi on kuitenkin toteutunut eri tavoin Etelä-Pohjanmaan murteissa kuin Ähtärissä ja Lehtimäellä. Monoftongiutuminen on johtanut siihen, että preesensin ja imperfektin ero on kadonnut (yks.) 3. persoonan muodoissa (*sanoo* 'sanoo, sanoi', *istuu* 'istuu, istui'); diftongin jälkikomponentin kadosta on puolestaan ollut seurauksena se, että kyseiset tempukset ovat langenneet yhteen 1. ja 2. persoonan muodoissa (*sanon* 'sanon, sanoin', *istun* 'istun, istuin').

Synkretismitapausten paradigmaattinen vertailu (s. 268) näyttäisi osoittavan, että puhtaasti strukturaalilta kannalta eteläpohjalainen järjestelmä on parempi

kuin savolais-hämäläisten naapurimurteiden systeemi: eteläpohjalaisessa järjestelmässä yhteenlankeavia muotoja on selvästi vähemmän. Todellisuudessa asia ei kuitenkaan ole näin yksioikoinen. Tekijä on Töysän murteen aineistosta laskenut imperfektimuotojen esiintymät persoonittain ja vartalotyypeittäin, ja näiden laskelmien pohjalta hän on verrannut eteläpohjalaista ja savolais-hämäläistä imperfektisysteemiä toisiinsa tekstifrekvenssien kannalta (s. 270). Tämä vertailu puolestaan osoittaa, että käytännön kannalta savolais-hämäläinen katosysteemi on huomattavasti yksiselitteisempi (ts. sisältää selvästi vähemmän synkretistisiä muotoja) kuin eteläpohjalainen järjestelmä.

Erityisesti Töysän murteen kannalta eteläpohjalaisen ja savolais-hämäläisen imperfektijärjestelmän vertailu osoittaa lisäksi hyvin kiintoisan seikan: eteläpohjalainen ja savolais-hämäläinen imperfektijärjestelmä ovat toistensa täydellisiä peilikuvia, jos asiaa tarkastellaan muotojen yksiselitteisyyden tai synkretistisyyden kannalta. Ne muodot, jotka eteläpohjalaismurteissa ovat synkretistisiä, ovat savolais-hämäläisellä puolella yksiselitteisiä ja päin vastoin. Koska nämä molemmat järjestelmät ovat Töysän murteessa edusteilla, voisi ajatella, että niistä pyrkisi kombinoitumalla syntymään täysin ideaalinen systeemi, josta synkretismi olisi poistettu. Jos näin olisi tapahtunut, olisi tässä samalla erinomainen esimerkki kielen järjestelmän kyvystä ohjailla itseään.

Todellisuudessa näin ei kuitenkaan ole tapahtunut kuin yhden kielenoppaan osalta (s. 266). Hänellä uusi ideaalinen järjestelmä on kuitenkin sataprosenttinen: yks. ja mon. 3. persoonassa hänellä esiintyy vain katomuotoja (yhteensä 31 esiintymää), kun taas yks. 1. ja 2. persoonassa hän on käyttänyt vain pitkävokaalisia muotoja (yht. 14 tapausta). Myös muutamalla muulla kielenoppaalla on nähtävissä lievää pyrkimystä samantapaisiin jakaumasuhteisiin. Valitettavasti murteiden häiriötön kehitys on katkea-

massa. Tästä syystä tulevatkaan tutkijapolvet eivät pysty vastaamaan nyt auki jäävään kysymykseen siitä, olisiko tässä vaiheessa vain yhdellä kielenoppaalla esiintynyt ideaalinen systeemi sittenkin pystynyt funktionaalisten seikkojen tukemana vuosikymmenten kuluessa yleistymään Töysän murteessa.

Monikko- ja imperfektimuotojen käsittelyyn liittyy paljon muutakin kiintoisaa, johon tässä yhteydessä ei ole mahdollista puuttua. Viimeistään tässä vaiheessa lukija kuitenkin vakuuttuu Juuselan jo johdannossa esittämän yksilökeskeisen tarkastelutavan soveltuvuudesta murrekosketusten tutkimukseen. Paradigmaattisten ja tekstifrekvenssien vertailu puolestaan osoittaa havainnollisesti sen, että järjestelmä, joka paperilla näyttää paremmalta kuin toinen, ei välttämättä käytännössä ole yhtä toimiva. Tämä johtaa puolestaan kysymykseen siitä, ohjaavatko muutosta enemmän kielen rakenteelliset ominaisuudet vai pyrkimys käytännössä selkeämpiin ja yksiselitteisempiin muotoihin.

Kiintoisia näköaloja avaa monikko- ja imperfektimuotojen yhteydessä myös jakso, jossa tekijä on pohtinut sitä, miksi suomen murteet ylipäänsä sietävät paremmin preesens- ja imperfektimuotojen synkretismiiä kuin yksikkö- ja monikkomuotojen yhteenlankeamista (s. 282—284). Tässä kohden tekijä viittaa sekä semanttis-syntaktisiin että pragmalingvistisiin syihin. Tekijän päätelmiin voi hyvin yhtyä; toisaalta vaikuttaa siltä, että hän on vasta hieman raottanut porttia kokonaan uudentyypisiin ongelmiin.

Kaisu Juuselan tutkimus on järjestyksessä toinen jälkitavujen *i*-loppuisia diftongeja käsittelevä väitöskirja; ensimmäinen, Martti Rapolan klassinen *i*-diftongitutkimus ilmestyi jo seitsemänkymmentä vuotta sitten (1919—1920). Rapolan tutkimuskohteena oli koko suomen kielialue. Juusela on käsitellyt *i*-diftongin edustusta ja siinä esiintyvää vaihtelua vain yhden ainoan pitäjän ja sen naapurimurteiden valossa. Aiheen näennäisestä samuudesta huolimatta

näiden kahden tutkimuksen näkökulma on hyvin erilainen. Rapola on katsonut suomen kielialuetta kaukaa; hänelle *i*-diftongeista välittynyt kuva on ollut staattinen ja selkeä; eri edustustapojen raja-alueille ominainen värinä ja liike on hänen kartassaan piirretty selvinä isoglosseina. Juusela on asettanut yhden tällaisen isoglossin mikroskoopin alle ja samalla paljastanut sen, miten paljon erilaisia kytkeitä, kielellisiä ja sosiaalisia, yhden ainoan kielenpiirteen variaatioon saattaa liittyä. Rapolan diftongitutkimus kuuluu suomalaisen dialektologian klassikoihin. Nykyaika ei tunnusta klassikoita, mutta uranuurtajaksi suomalaisessa dialektologiassa Kaisu Juusela voi jo nyt kutsua.

HEIKKI PAUNONEN